

Magiska gester, tecken, tal och färger.

A. Gester med magisk betydelse.

Som motåtgärd vid trolldom (förgöring, trollskott etc.) eller i en inbillad fara av övernaturligt slag (mot ont öga, mara, dragväsen, naturväsen, spökeri etc.) och som en i trolldomskonsten ingående teknik, t.ex. vid blodstagning, vid läsning mot sjukdomar, ormbett, getingsting etc., vid bortsättning och fördrivande av sjukdom o.s.v., förekomma i folktraditionen ofta gester och rörelser, som tänkas äga en bestämd magisk verkan.

En sålunda ofta förekommande motåtgärd och i flera avseenden magiskt verksam handling är spottning.

I vilka situationer eller vid vilka tillfällen föreskrevs spottning? Vad avsåg man därmed? Spottade man därvid visst antal gånger eller i viss riktning, vid passage av vissa ställen, vid "ont möte", vid läsning och besvärjelse etc.?

Ex.: 1. Man spottade tre gånger efter dem, som man fruktade skulle trolla.

Ex.: 2. Man spottade tre gånger i skjortan, när man stiger upp, så råkar man inte ut för något ont på dagen.

Ex.: 3. Den, som fick en hatt bortbytt, skulle spotta tre gånger i hatten därför, att det inte var hans.

Ex.: 4. Man skall alltid spotta i tvättvattnet.

Ex.: 5. Man spottar, när man går över rinnande vatten eller över ett ställe, där en häst vältat sig.

Ex.: 6. Det är bra att spotta, när man kryper genom en gårdesgård. När man går över en öde tomt, skall man spotta.

Ex.: 7. Man skall spotta i virvelvind för att skydda sig mot sjukdom.

Ex.: 8. Man "spottade emot" tre gånger, då man förvillats av skogsrået.

Ex.: 9. Vid badning skall man spotta i vattnet, för att näcken ej skall få makt med en.

Ex.: 10. Man spottar på betset eller genom selyget vid selning, att ej hästen blir maktstulen.

Ex.: 11. Om man spottar hunden i halsen, så blir han trogen.

Skyddade man sig mot fara eller sin egendom mot skadegörelse genom att blotta könsdelarna?

Ex.: 12. Björnen jagar skällkon, försvinner skamsen, när vallkullan drar upp kjolarna.

Ex.: 13. Vid lösningen på våren få kreaturen gå under matmoderns utskrevade ben.

Ex.: 14. Gumman drar upp kjolarna och skrevar över plantorna i sitt källand, under det hon läser:

"Kålmask bevar de,
annars kommer svarta fittan å tar de".

Ex.: 15. För att undvika förtrollning vid smörkärning kläder den kärnande av sig naken.

Ex.: 16. Då man går ut efter mörkrets inbrott, skall man knäppa upp byxorna för att skrämja tomten.

Ex.: 17. Man visar baken för att skydda barn mot onda ögat.

Vissa avvärjande gester med symbolisk betydelse utföras med handen och fingrarna. Använde man fingerrörelser eller tecken med fingrarna 1) till skydd mot trolldom och annan fara, 2) som befrämjande magisk åtgärd i allmänhet eller vid vissa tillfällen såsom läsningar (besvärjelser) eller önskningar, 3) som hånfulla åtbörder och 4) som teckenspråk i allmänhet? Vad kallar man i varje enskilt fall en sådan gest?

Ex.: 18. Man skyddar sig mot trolldom genom att sträcka fram långfingret.

Ex.: 19. Man sätter tummen mellan den slutna handens pek- och långfinger för att avvända en fara eller för att förstärka en förbannelse.

Ex.: 20. Man hjälper någon i spel genom att omsluta tummen med handens övriga fingrar.

Ex.: 21. Man skyddar sig mot maran genom att böja tummen.

Ex.: 22. Man skyddar sig vid mened mot de gudomliga straffen genom att böja tummen.

Ex.: 23. Man skyddar sig mot arga hundar genom att bita

sig i högra tummen.

Ex.: 24. Vid läsning av trollformler håller man högra handens tumme omsluten av de övriga fingrarna.

Ex.: 25. Känner man stick i vänster sida av bröstet, så skall vänstra handens tumme, i motsatt fall högra handens tumme, kraftigt tryckas av den andra handen.

Ex.: 26. Man skyddar sig mot tandvärk, om man, då man tvättar sig, tar med högra handens tumme bakom örat.

Ex.: 27. Om en döende böjer in tummen, måste man räta ut den, annars har han svårt att dö.

Ex.: 28. Man skyddar sig mot hundar genom att sträcka ut långfingret och lillfingret.

Ex.: 29. Man hånar någon genom att sätta pekfingrarna i kors.

Ex.: 30. Man hånar en bedragen äkta man genom att sätta pekfingrarna till pannan ("visa hornen").

De vanligaste i traditionen förekommande skyddande tecknen äro korsformiga figurer (se nedan), men även rörelser utförda i kors ("göra korstecknet") med handen eller ett föremål, som anses i sig självt avvärjande (kniv, ullsax, kvast, eldbrand etc.) innebära en motåtgärd. I vilka fall kan detta iakttagas?

Ex.: 31. Man slår korstecken i korsvägar.

Ex.: 32. Då man kommer till det nya hemmet, bör man för att undgå "drygslor", innan man inträder i stugan, framför förstukvisten rita ett kors i marken med vänstra foten.

Ex.: 33. Då man dricker duskål, gör man med foten ett kors i sanden.

Ex.: 34. Man skall göra korstecknet, när man skär bröd, så blir det drygt.

Ex.: 35. Då man drog kors, läste man: "Kors på, troll ifrå".

Ex.: 36. Man gjorde korstecknet över bröstet på små barn, var gång de lindades, med orden: "Gud bevare dig nu, barn!"

Ex.: 37. Blodflödet stannar, om man med vapnet, varmed man skadat sig, drager ett kors över såret.

Ex.: 38. Vid läsning mot "knarren" hugges kors över den sjuka leden.

Ex.: 39. Vid läsning mot ordbett drager den kloke med vänstra namnlösfingret ett kors över såret.

Ex.: 40. Vid läsning mot getingsting ristar man med vänstra foten ett kors i marken, så nära boet som möjligt.

Ex.: 41. Vid läsning mot trollskott lägger man händerna i kors över det sjuka djurets rygg.

Ex.: 42. Innan man tvättar den dödes kläder, gör man korstecknet.

Ex.: 43. Vid svinslakt ritas kors med eldbrand i hon.

Ex.: 44. Vid slakt tecknar man med kniven korstecknet över djurets hals före stickningen.

Ex.: 45. Att grisen efter stickningen lätt må dö: med den blodiga kniven dra ett kors på hans bog.

Ex.: 46. Vid slakt skär man kors i djurets hjärta och lever.

Ex.: 47. Vid försäljning eller bortskänkande av mjölk ritas kors i luften med stål, att mottagaren ej kan förgöra korna.

Ex.: 48. För att undvika förtrollning vid smörkärning göres kors över kärnan.

Ex.: 49. När man skott en häst, korsar man med hammaren eller hovtången över undersidan av hoven.

Ex.: 50. Skogsruvan kommer in, får en smörgås och slickar av smöret men kan ej äta brödet, över vilket korstecken gjorts.

En över hela världen förekommande magisk rörelse är kringgång eller kringförande (circumambulation) eller uppdragande av en krets. Kringgången uppfattas i vissa sammanhang, som en tabuerad (förbjuden) rörelse (se nedan). Ett visst slags kringrörelse äro de s.k. kringgärningarna, arbeten såsom malning, spånad, nystande etc. (se frågelistan om "Höger och vänster"). Den magiska kretsen uppstår 1) genom den blott kretsformiga rörelsen omkring något, 2) genom att dragas med en kniv, med krita eller kol eller med en hassel- eller videkäpp osv., och slutligen 3) genom att man runt om-

kring något lägger en krets av föremål. I vad mån återfinnas föreställningar av dessa slag? Läger man särskilt avseende vid rörelseriktningen?

Ex.: 51. Barn bäres kring jordfast sten, innan det föres till döp.

Ex.: 52. Man för ett eldkol tre gånger motsols kring nyfött barn.

Ex.: 53. Man "tryggar" en häst genom att leda honom kring en sten på gården.

Ex.: 54. När en häst vill rymma, leder man honom tre varv motsols runt ladugården.

Ex.: 55. Koskällan föres på påskmorgonen tre gånger motsols kring kornas framben.

Ex.: 56. För att förebygga att kvigor sparka vid mjölkning, skall man ta efterbörden och dra den tre varv motsols kring juvret.

Ex.: 57. Ett sjukt kreatur botas genom att man lindar en sax i en handduk och för den tre varv motsols kring kon.

Ex.: 58. Man för ett eldkol tre varv motsols kring den, som blivit gastkramad.

Ex.: 59. Då kon råkat ut för trolleri och blivit maktstulen, botas genom att ta salt i vänster hand och föra med höger ringfinger tre gånger motsols.

Ex.: 60. Vid offer i källa för sjukdom går den offerande tre varv motsols kring källan och läser:

"Tre resor avigt jag går i kring,
mitt lilla jag offerar i denna ring."

Backman: "Älvablåst".

Ex.: 61. Man binder en sjöjungfru genom att gå tre gånger medsols omkring henne.

Ex.: 62. Då man lär sig trolla, går man tre varv motsols kring kyrkan.

Ex.: 63. Vid skattupptagning lägger man runt omkring platsen en ring av nio slags örter.

Ex.: 64. Den, som lägger en krets av ormskinn runt omkring sig, ser häxornas färd.

Ex.: 65. Då man manar fram döda, står man inom en trollkrets uppdragen på marken.

B. Förbjudna rörelser och åtbörder.

Många enligt modern uppfattning i etiskt eller estetiskt avseende indifferentia sätt att utföra en rörelse har allmogen sökt undvika eller rent av ansett som syndiga. Till förklaring av orsaken till dessa förbud har man diktat sentenser, vari olika bevekelsegrunder framhållas. I vilka former bör man undvika att utföra rörelser, åtbörder eller arbeten, och vilka bevekelsegrunder framhåller man härför?

Ex.: 66. Man skall inte först vända bakkdelen upp på morgonen, ty då går det "bakför" hela dagen (Sdml.)

Ex.: 67. Man skall inte springa baklänges, ty då pumpar man vatten åt hin håle.

Ex.: 68. Barn, som går avigt (runt motsols), för far och mor till helvetet.

Ex. 69. Man skall ej gå runt kring den, som sitter, ty då växer han ej mer.

Ex.: 70. Man skall inte snurra händerna om varandra, ty då nystar man Skams nystan.

Ex.: 71. Man skall aldrig hålla benen i kors, ty då får man fula märken.

Ex.: 72. Man skall inte skela med ögonen eller göra grimaser, ty om i samma ögonblick vinden vänder sig, tuppen gal eller klockan slår, så "blir man sådan".

Ex.: 73. "Man skall ej ösa över handen, det tog de osynliga".

C. Tecken med magisk betydelse.

De tecken och figurer, av vilka här nedan exempel meddelas, och av vilka en del ha symbolisk betydelse, uppfattas som skyddande och avvärande, stundom som magiskt befrämjande i ett eller annat avseende. De påträffas ofta inristade, ritade eller målade med krita, kol, tjära o.s.v. å vapen, arbetsredskap, husgeråd, dörrar, ladugårdsväggar, kyrkklockor, gravvårdar, på uthusväggar och avträden etc.

De vanligast förekommande prohibitiva tecknen äro:

1. Korsformiga tecken:
 Fig. 1. 2. 3. 4. 5. 6.

 7. 8. 9. 10.

2. Cirkelformiga tecken:
Fig.11. 12. 13. 14.

3. Pentagram ("femådd", "femhörning", "stjärna"): Fig.15

4. Delta:
Fig.16. 17.

Har man känt till den symboliska innebörden av dessa tecken? Har t.ex. tecknet eller representerat de fyra väderstrecken? Har tecknet eller varit sinnebild för vulvan? Har man därvid låtit det representera viss person o.s.v.?

Varemot ansågos dessa tecken skydda, och i vilket avseende avsågos de för övrigt verksamma? Användes de t.ex. mot ont öga, mot vissa kategorier av personer, som ansågos i något avseende särskilt farliga (trollkunniga, "löndingahoror", zigenare, tattare, lappar, finnar), mot förgöring, trollskott etc., mot sjukdomar och sjukdomsväsen ("förråk", "älva-blåst" etc.), mot maran, mot naturväsen (de underjordiska, trollen, vittra, näcken, skogsrådet etc.) eller för att förhöja kraften vid besvärjelse, offer o.s.v.? Iakttog man särskilt sätt att utföra dessa tecken (pentagrammet skars i ett, utan att kniven fick upplyftas)?

Ex.: 74. Ett svart kors lägges på bröstet av lik. (Ång.)

Ex.: 75. Man gör kors på trädet, som man vid åskväder sitter under.

Ex.: 76. Man gör ett kors på vägen för att hejda skenande hästar.

Ex.: 77. Då grästorv skurits på en ängsbacke till taktäckning, skäres smala remsor grästorv och lägges på den avklädda marken i kors, för att troll och annat otyg ej skall göra något ont åt den, som går över bara marken.

Ex.: 78. Nyårsnatten ritas ett kors i pannan på husdjuren, eller med tjära strykes ett kors på kreaturet fram på bogen eller bak på ryggen.

Ex.: 79. Om nyårsnatten och på påskkvällen uppdrog man med krita en cirkel med ett kors inuti av en tre tums genomskärning med följande utseende:

Ex.: 80. För att påsktiden hindra trollkåringarna att gå

in i fähus och stall kritade man ett kors med ring omkring ovan dörrposten.

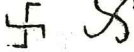
Ex.: 81. När ladan blivit fylld, bör man rista ett kors snett över dörren, så skall ingen kunna göra några onda konstter med höet för att skada ens boskapslycka.

Ex.: 82. Får kon förstörd, skär kors i hennes vänstra

Ex.: 83. Vid kreaturens lösning på våren, ritas ett kors på länden med vitlök och tjära.

Ex.: 84. Kors av tjära på kon, så att ej skogstjuren skall rida henne.

Ex.: 85. Kon "svettig och förstörd", hänger upp träkors och psalmboksblad i fähuset.

Ex.: 86. Mot maran ritas med kniv ett hakkors i väggen ovanför stall- eller fähusdörren.

Ex.: 87. Mot maran ritades tecknet med vänstra namnlösfingret på kreaturets manke.

★ Ex.: 88. Den, som rides av maran, bör rita en femhörning på vänstra tumnageln.

Ex.: 89. Om femuddig stjärna ritas på revormar, försvinna de.

Ex.: 90. Vid läsning mot ormbett, ristas över såret ett pentagram.

Ex.: 91. Kors ritas i smör, som säljes eller skänkes bort, att mot tagaren ej må förgöra korna.

Ex.: 92. Ett kors skall ritas på upplagt smör, så får man god smörlycka.

Brukade man anbringa dessa tecken på särskilda ställen eller föremål, t.ex. på kyrkogården (i gravsanden), på väggar eller husknutar vettande åt norr, på dörrar, trösklar, golvtiljor, fönsterluckor, över fähus- och källargluggar, på grindstolpar, i botten på laggekärl, dryckeskannor etc., å knivskaft, bösskolvar, lieorv o.s.v.?

Ex.: 93. Då man prydde graven, gjorde man fem fördjupningar i gravsanden i följande mönster .

Ex.: 94. En femhörning ritas med kniv i vaggan.

Ex.: 95. Man har korstecknet över spiseln.

Ex.: 96. Man målar kors av tjära över fähusdörren till

skydd mot troll och annat ont.

Ex.: 97. Man har femudd på dörrposten till skydd mot maran.

Ex.: 98. Man ritar kors, över kornlårar och mjöl, att ej vitra tar av det.

Ex.: 99. Om kors inskäres i ostkaret, misslyckas ej ystningen.

Ex.: 100. Kors är inskuret i handtaget på smörkärnan.

I vilka fall ha korslagda föremål eller korsformig ornamentering (jfr F och G) uppfattats som magiskt avvärjande?

Ex.: 101. Personer, som bo i ett hus, där någon dött, böra första natten lägga två föremål (t.ex. kniv och gaffel) i kors över tröskeln, så få de ej besök av den döde.

Ex.: 102. Man kastar sig över en korsgrind till skydd mot trollen.

Ex.: 103. Man sätter liar i kors på insidan av fähusdörren till skydd mot förgöring.

Ex.: 104. Då ett kreatur rides av maran, tages av en flygrönn två kvistar, som spikas i kors i taket ovanför djuret.

Ex.: 105. Då kreaturen släppas i vall på våren, få de gå över strumpeband, lagda i kors på ladugårdströskeln.

Ex.: 106. Man lägger kors av granris i korsvägen, när ett liktåg skall passera.

Återfinnas ovannämnda eller likartade tecken å föremål burna som amuletter? Finnas hängsmycken i form av kors, hammare och pentagram? Finner man dylika å seldon och koskällor? Finner man dem bland anteckningar, i handskrivna svartkonstböcker eller å lösa blad? Har man lagt pappersblad med likartade inskriptioner och teckningar under trösklar, i den nyföddes kläder o.s.v.?

Berättar man sägner om trolldomsföremål, med inskription av magiska tecken, t.ex. om hur trollet, som förföljer skattsökaren, bindes med runkavle.

D. Tecken av astronomiskt och kronologiskt ursprung.

Vilken betydelse har man tillagt de i anteckningar före-

kommande planettecknen eller de i gamla almanackor tryckta teeknen i djurkretsen?

Har man känt tecken syftande på en viss dag, helgondag, i likhet med de gamla runstavstecknen?

E. Tecken utmärkande äganderätt och värdighet.

Redogör för användning och anbringande av bomärken!
Anbragte man bomärke å fångstredskap eller å fynd?

Redogör för bergsmansmärket och dess variation!

F. Figurer i majen.

Redogör (med teckning) för olika former av bröllops- och begravningsmaj! Beskriv de figurer i vilka man vid begravning strödde gran- eller enris vid begravningsgården eller på landsvägen!

G. Figurer i slöjdarbeten.

1. Figurer i träslöjd och måleri. I vad mån ingå ovan nämnda figurer (kors, hakkors, pentagram, delta etc.) i ornamentik å möbler och övrigt husgeråd, i dekor å dörr- och fönsterposter, portstolpar, taklister m.m.?

Finnas snidade människofigurer av trä benämnda på visst sätt (norskans "faxor"), djurfigurer eller egendomligt formade stenar, vilka man besmört, bestänkt med mjölk eller dricka eller på särskilt sätt uppmärksammat vid årshögtiderna?

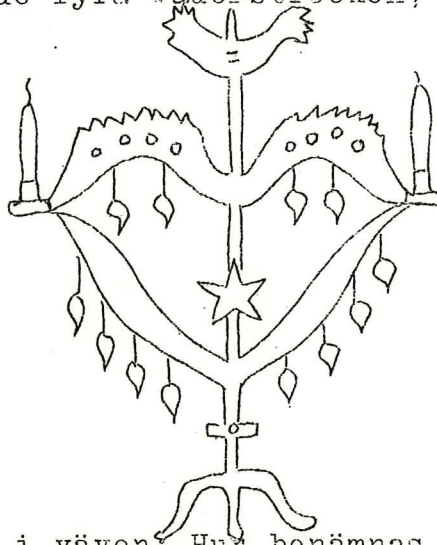
Finnas snidade och bemålade träfigurer: fågel- eller ormgestalt (takfåglar, boddrakar etc.)? I vilket sammanhang och vid vilken tidpunkt ha de särskilt uppmärksamrats? Ha egendomligt formade trädgrenar eller rötter använts på samma sätt?

Vad berättar man om vissa stiliserade motiv i kyrkmålningar (ögat inom trekanten - vad kallas detta öga, gæl. diuderc)?

2. Figurer i metallslöjden. Återfinnas ovan nämnda tecken i detaljerna å järnsmide, då det gäller prydnadsföremål, t.ex. å beslag på gamla kistor, skåp o.d., som ornamentering å nycklar o.s.v.? Vad känner man för benämningar av symboliska tecken i övrigt å metallföremål, t.ex. sättugnar, ljusstakar

etc. Beskriv och namngiv detaljerna på de trekantiga ljusstakarna av järn (pentagram, fågelfigurer, "De fyra väderstrecken", "Jesu hjärta", "De tolv apostlarna" o.s.v.)!

Ex.: 107 a. Å en smidd järnljusstake förekommer pentagrammet, som är betydet Kristus, tolv löv eller "lågor": de tolv apostlarna; de fyra hålen i var och en av de övre armarna betyda dels de fyra väderstrecken, dels de fyra evangelisterna.

3. Figurer i väven: Hur benämns djur- och växtmotiven i den flamska vävtekniken, och vad berättar man om dessa figurer ("bäckhästen", "lejonet", "enhörningen" etc.)? Vad känner man om figurerna i röllakansväven ("stjärnan", "livsträdet", "tuppen")? Har man benämningar i detaljerna i rosengång (hur benämns figurerna X $\diamond$ $\diamond$ m.fl.)?

H. Tal med särskild betydelse.

Ägde man kunskap om vissa tals särskilda betydelse vid trolldom eller spådomskonst? Iakttog man antal vid vissa arbeten eller i vissa situationer? Undvek man stundom att räkna? (Jfr förbudet att under vissa omständigheter väga och mäta!) Undvek man vissa tal såsom oturliga? Ansågs 2-talet särskilt utmärkande för häxeri, trolldom och övernaturliga väsen (de döda, trollen etc.)? Är 3-talet konstitutivt för den magiska handlingen (man offrar tre torsdagskvällar å rad, går tre gånger runt ett föremål - jfr ex. 52-64)?

Ex.: 107 b. Man fick endast slå en gång, då man slog pålen genom en gengångares lik för att hålla honom kvar i graven. Slog man två gånger, kunde han åter stå upp.

Ex.: 108. "Det var då väl, att kärningen mist en framtand, annars hade det gått galet" (Den trollkunniga hade ej längre två framtänder, och hade därmed mist sin övernaturliga förmåga.)

Ex.: 109. En drake kan dödas med en tvillingstör av en trä (stör med två spetsar).

Ex.: 110. En sägen berättar om hur en gosse retade trollkärningar och därför av dessa på skärtorsdagen fick mottaga farliga skänker: den ena gav två strumpeband, den andra två påskägg, den tredje två bullar.

Ex.: 111. Ingen kvast fick ha mer än två hankar eller band. Påcker satt i det tredje.

Ex.: 112. Lapparna satte tre stickor i offergröten.

Ex.: 113. Man skall ej sätta tre ljus på bordet, någon blir då sjuk.

Ex.: 114. Faddrar hade man fyra.

Ex.: 115. Tandvärk botas genom att man tager nio stickor och en tråd, varpå slås nio knutar. Tänderna petas en gång med var sticka, tråden viras om, stickorna sättas i en enbuske.

Ex.: 116. Bärån göres av nio sorters tråd.

Ex.: 117. För att släcka soteld tages tolv i små bitar sönderskurna vitlökar och strös över den kolnade veden.

Ex.: 118. Tretton personer böra ej sitta vid samma bord, i synnerhet ej på julafton.

Ex.: 119. Då man är ute och fiskar, skall man ald rig räkna fiskarna, ty då får man inga flera.

Ex.: 120. Man skall ej räkna bröd, innan det är gräddat, ty då blir det odrygt.

I. Färgsymbolik.

Sedan gammalt råder föreställningen, att varje färg äger sin särskilda, sinnebildliga betydelse. Hos naturfolken representera ofta färgerna de olika familjerna eller delarna av stammen, varvid även varje väderstreck tilldelas sin symboliska färg och var och en av stammens gudar äger sin bestämda färg. Man skilde vanligen på fyra eller sex färger med

sinnebildlig betydelse. Denna färgsymbolik var bäst utvecklad i det gamla Kina men känd även av romarna och för övrigt av nästan alla jordens folk. På medeltiden åtskilde man sju färger med symbolisk betydelse: vitt, svart, rött, blått, gult, grönt och brunt. Men betydelsen av dessa växlade under århundradenas lopp. Under senmedeltiden intog färgsymboliken en viktig plats, särskilt i älskogslivet, man skrev handledningar om dess tillämpande i klädedräkt, processioner etc. (grönt betydde förälskelse, blått trohet, brunt olyckligt gift, grått sorg o.s.v.).

Vilka färger och färgnyanser urskiljer man?

I vilka avseenden kan man ännu i traditionen lägga märke till färgsymbolik? Förekommer t.ex. färgnamn i sockenramsorna? Har man inlagt någon särskild betydelse av färgerna i vävmönstren? Vilken betydelse ägde färgerna i sockendräkten (variationer för olika helgdagar, sorgfärg etc.)?

Använde man sig i spådomskonsten av färgernas olika betydelse?

Ex.: 121. På midsommarafton knöto flickorna trådändar av olika färger på rågstrån och togo på morgonen märke av vilka strån, som vuxit längst, varvid färgernas betydelse togs efter ramsan:

"Svart för sorgen,
gult för korgen,
blått för hoppet,
rött för glädje,
grönt för kärlek."

Anses vissa färger ha magisk verkan?

Ex.: 122. Rött band bindes om vid botande av ormhugg.

Ex.: 123. Man binder för tjuvar med svart band, varmed lik mätts.

Ex.: 124. Röda garnändar skyddade mot brännvinspuken.